ISSN 0333-0362

Kr 30,00

NR. 1 1996
37. ÅRGANG

SPRÅKLIG SAMLING

GITT UT AV

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

"ÅRET ER LANGT OG MÅLI ER MANGE"

Æ

STRATEGISK NYNORSK

RADIKALT BOKMÅL

KROKVIK SVARER VIKØR

LSS – EN PRESENTASJON

SPRÅKLIG SAMLING

Ansvarlig redaktør: Arne Torp

Bladpengar: 110,– pr. år.

Adressa til laget og bladet:

Postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo
Postgiro 0803 5163787

Utgitt av:
LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Leiar: Pål Styrk Hansen
Tanumveien 89 e
1312 Slependen

Medlemspengar (inkluderer bladpengar):
Kr. 125,– pr. år;
for skoleelevar, studentar og pensjonistar:
Kr. 75,– pr. år.

Redaksjonelt

«Året er langt og måli er mange»

Som mange sikkert er klar over, er denne overskrifta identisk med slagordet for det såkalla Ivar Aasen-året, som altså er i år. At det var Knud Knudsen-år i fjor, var det nok ikkje så mange som la merke til, bortsett frå dei som les *Språklig samling*, men dei burde også vite det, ettersom nr. 1-1995 av bladet vårt var eit spesialnummer om Knudsen. Aasen-året er det derimot ikkje så lett å oversjå; det lyser mot ein frå trykksaker rett som det er, i alle fall dersom ein arbeider innanfor norskfaget, slik eg gjør.

Nå er det sjølsagt mange som lurer på kva slags samband det er mellom Ivar Aasen og Språklig samling, og det er forståelig; det er jo liksom Knud Knudsen som skal vere «vår» mann. Men i fjor opplevde me jo opptil fleire gonger at Knud Knudsen blei utropt til riksmålsmann, og dersom dét stemmer, må vel Aasen også kunne reknast som samnorskmann; det var i alle fall *folkemålet* han ville ha fram, og *Landslaget for språklig samling* (LSS) kjempar også for eit *folkelig* skriftspråk.

Dessutan finst det ein over hundre år gammal tradisjon for at når det går bra for Aasen, så fell det litt på Knudsen òg. I alle fall oppfatta Knudsen det slik sjølv då det såkalla jamstillingsvedtaket blei gjort i 1885, då «det almindelige Bogsprog» (dvs. norsk-dansken) blei sidestilt med «det norske Folkesprog». Det blei då spurt i Stortinget om det var slik å oppfatte at uttrykket «det norske Folkesprog» sikta til både Aasens landsmål og Knudsens fornorska språkform, og då svarte formannen i kyrkjekomiteen, Johannes Steen, at han som spurde hadde «opfattet Komiteindstillingen, saaledes som ialfald jeg vedkjender mig den, gandske rigtigt». Dette kommenterte Knudsen ganske tørt slik (i boka *Norske Blandkorn* 1885):

> Mens det har faldt rigeligt stortingsregn på præsten Aasen, har det dog også drøpet nogle tunge, velgørende dråper på klokker Knudsen.

Kanskje det då også kan drype nokre dråpar i Aasen-året på oss som primært reknar oss som Knudsens åndelige arvtakarar.

Me i LSS har i alle fall tenkt å bruke dette året til å prøve å bli noen fleire i rørsla vår. Særlig vil me prøve å nå dei unge. Bak i bladet finn de ein artikkel der eg har prøvd å fortelje litt meir om kva eg meiner laget står for.

Me trur det er mange unge i dag som ser det meiningslause i å halde fram på ubestemt tid med to skriftspråk i

Styret i LSS1996-97

Sentralstyret
Pål Styrk Hansen, leder
Arne Torp, nestleder
Ivar Hundvin, sekretær
Eric Papazian, kasserer
Ruth Vatvedt Fjeld, styremedlem
Harald Støren, styremedlem
Ellen Skolseg, styremedlem
Thomas Hoel, varamedlem
André Karlsen,varamedlem
Torun Gulliksen, varamedlem

Landsstyret
Magne Aksnes
Gulbrand Alhaug
Rolf Theil Endresen
Arne Kjell Foldvik
Ernst Håkon Jahr
Svein Lie
Åshild Rykkja
Helge Sandøy
Knut Western
Jon Vidar

Varamedlemmer til landsstyret
Einar Flydal
Johs. Fosså
Anne-Ma Grønlie
Øyvind Gulliksen
Reidun Guldal
Eskil Hanssen
Thomas Refsdal
Thore A. Roksvold
Helge Omdal
Geirr Wiggen

Redaktør: Arne Torp
Revisor: Johs. Fosså

eit land som vårt, der alle, bortsett frå minoritetar som samar og innvandrarar, snakkar det same språket. Samtidig er det også klart at tospråkssituasjonen ikkje kan avviklast med eitt slag utan at vesentlige demokratiske rettar blir tilsidesette. Ingen (bortsett kanskje frå enkelte individ innafor målrørsla som heilt har mista kontakten med verkeligheita) trur i dag at slagordet «nynorsk einaste riksmål i landet» noen gong vil kunne bli røyndom. Derimot er det nok (dessverre) ein del som synest det hadde vore heilt i orden om det språket Aftenposten bruker, hadde blitt innført som det einaste tillatne norske skriftmålet i morgon.

Me i LSS går ikkje inn for noen av desse løysingane på det norske språkproblemet; vårt svar ligg ein eller annan stad mellom desse to ekstreme standpunkta. Me innser også at vegen fram mot eitt norsk mål trulig er lengre enn mange trudde for noen tiår sia. Men me er likevel villige til å arbeide for samnorsken som eit(t) mål (i dobbel forstand), i ei nær eller fjern framtid.

For å gjøre bladet og laget vårt kjent for folk som kanskje ikkje i det heile har hørt om oss før, har me trykt eit litt større opplag enn vanlig denne gongen for å kunne dele ut gratis eksemplar på diverse høgskolar. Dette bladet er elles i det store og heile eit heilt vanlig nummer av Språklig samling (bortsett frå artikkelen som presenterer LSS). Artiklane handlar, som de ser, om mange ulike emne, men det som bind dei i hop, er at dei på ein eller annan måte handlar om språk. I neste nummer vil me m.a. ha med samandrag av eit par språklige hovudfagsoppgåver som er skrivne ved ein regional høgskole i fjor. Me tar også gjerne mot tips frå folk som måtte ha stoff dei meiner kan høve i bladet.

Me håpar sjølvsagt at så mange som moglig vil *lese* bladet. Dernest håpar me også at noen av dei som har fått det for første gong, vil finne bladet og laget såpass interessant at dei kunne tenke seg å *tinge* bladet eller kanskje jamvel bli *medlem* av laget. Innmeldingsblankett finn de på siste side. God lesing!

Arne Torp

Geir Wiggen:

Takk for meg

Etter siste dag av årsmøtet i Norsk språkråd 19. januar 1996 er jeg ute av norsk språkpolitikk som sentral aktør. Da har jeg tjenestegjort i Språkrådet i tjue år, de siste åtte som leder av bokmålsseksjonen og annethvert år leder og nestleder for styret og hele rådet. Tidligere fikk jeg sitte i fagnemnda ett år og ellers være vararepresentant der, og jeg har deltatt i ad hoc-utvalg. De første åra var jeg alminnelig rådsmedlem, først (1976-80) innvalgt fra Stortinget, seinere (1980-96) fra Landslaget for språklig samling. Da fikk jeg bu meg grundig til mange saker på én gang og være frampå med å ta ordet til alt som engasjerte meg, den ene gangen eller de to gangene i året som rådet var samla til drøfting. Det gjaldt ikke minst i samband med framlegga til revisjon av bokmålsnormalen. Men Språkrådet er et «framtungt» organ, og størst innflytelse på de løpende sakene har en om en har sete i fagnemnda eller styret, enda det er sjølve rådet som avgjør de store sakene.

Den første store saka for meg var revisjonen av bokmålsrettskrivinga på 1970-tallet. Den blei avgjort i Språkrådet på årsmøtet i 1979 og i Stortinget i 1981. Så følgte justeringer i kjølvatnet av den fram til midten av 80-tallet. Mi innstilling var hele tida å forsvare folkemålsformene i bokmålet og holde oppe så stort rom som mulig for variasjonen i norsk, og det kom naturlig nok til å gå hand i hand med et arbeid for toleranse og forståelse for språklig variasjon i tale og skrift, især den som omfatter utbredte, men lite ansette former. Det har ligget sterkt på meg å hindre skriftspråket i å bli ei tyngre tvangstrøye enn nødvendig, særlig for de unge som skal lære å mestre det, og for det folkeflertallet som ikke synes så godt i den offentlige skriftspråkskulturen, men som like mye som eliten har eierrett i det felles språket vårt, og som skal kunne gjenkjenne det som sitt eget.

Da Tove Bull og jeg overtok som ledere for henholdsvis nynorsk- og bokmålsseksjonen i januar 1988, gjaldt det på den ene sida å holde stø kurs i slike saker og, på den andre sida, å utvide engasjementet til Språkrådet slik at det også tok opp sentrale kulturpolitiske saker med viktige språklige aspekt: norskfaget i skolen, rettighetene for de minoritetsspråklige og deres forutsetninger for å bli gode språkbrukere, holdningsarbeid for norskspråklig sjølkjensle, forsvar av den norske språkarven overfor uvettig, kulturelt utrygg og snobbete utenlandsk (især anglo-amerikansk) språkbruk, trygging av norsk og nordisk språk og språkbruk vis-à-vis EU, forsvar av det nordiske språkfellesskapet, institusjonelt og på andre måter.

Jeg har inntrykk av at Språkrådet har vokst i tyngde og anerkjennelse ved denne utvidelsen av området det har engasjert seg på, og rådet har i dag fått ei rekke språkligkulturelt viktige saker å forvalte (mållova, stadnamna, fagterminologi o.a.) attmed de tradisjonelt og nye språkpolitiske. For alle skolepolitiske saker som har språklige aspekt (fagplaner, lover og reglement o.a.), er Språkrådet dessuten fast høringsinstans.

For Landslaget for språklig samling og dets medlemmer og sympatisører er det interessant og godt å vite at de-

partementet og Stortinget i samband med behandlinga av St.meld. nr. 100 (1980-81) om bokmålsrettskrivinga på ny har understrekt at rettskrivingsarbeidet i Språkrådet skal foregå slik at det skal legge stor vekt på både praktisk-pedagogiske erfaringer i skolen og på utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene våre sammen. Det er altså ingen tvil om at Språkrådets overordna organ opprettholder et langsiktig samnorsk-perspektiv for språkrøktsarbeidet i Norsk språkråd, slik Stortinget krevde det uttrykt i §1.b i Lov av 18. juni 1971 om Norsk språkråd! Dét gjelder det for rådsmedlemmene å huske i det framtidige arbeidet sitt, for det er alltid dem som vil bagatellisere eller overse det.

I Landslaget for språklig samling har jeg hatt verv som formann (1976-78) og redaktør (1975-76) i tillegg til å være dets bokmålsrepresentant i Språkrådet fra 1980 av. Engasjementet mitt i styret for landslaget midt på 1970-tallet kom ikke etter eget initiativ, men etter en henvendelse fra Ivar Grotnæss og Ivar Hundvin. På det tidspunktet var jeg i ferd med å avslutte utdanninga mi ved Universitetet i Oslo med ei språksosiologisk hovedfagsavhandling om talemålet til de unge i Oslo, og språksosiologi var en ny fagdisiplin ved universiteta våre. Da jeg fikk tilbud om ei plattform og et talerør for et språkpolitisk engasjement, kjente jeg meg nesten forplikta til å svare ja med den nyvunne kunnskapen om sammenhenger mellom språk og samfunn som studiene mine hadde gitt meg. Og den familiære bakgrunnen min hadde lært hjertet mitt å banke for de norske folkemåla og for retten til å være annerledes: Både far og mor kom av jamne folk i henholdsvis nedre Telemark (Solum-Porsgrunn) og den inntrøndske delen av Sør-Trøndelag (Viggja i Børsa/-Skaun), far var nynorskbruker fra ungdommen av. Sjøl var (og er) jeg todialektal (oslomål og inntrøndsk) og skreiv like greitt på nynorsk som på bokmål, slik jeg ennå gjør. Støtt hadde jeg kjent meg både ett med de nære omgivelsene mine der jeg hadde vokst opp, og samtidig annerledes, enten det var i Oslo eller i Trøndelag. Det hadde gitt meg sans for udogmatiske standpunkt i norsk språkstrid, for det inkluderende og samlende, ikke det eksklusive enten-eller, for den folkelige språkbruken med tilganger fra ulike hold, det levende og «ureine» framfor det museale, eliteprega og livsfjerne «høge» og «reine».

Og Landslaget for språklig samling kjente jeg fra før: Som sekstenåring hadde jeg blitt med far en lørdag på det store landsmøtet høsten 1963 i Lektorenes hus i Oslo. Der talte mange med store og gjeve navn, og gjett om jeg noterte! Jeg må ha sett svært ivrig ut, for jeg fikk en telefon dagen etter med spørsmål om jeg ville stille til valg som varamedlem til styret! Det blei ja med skjelvende stolthet! Men det nytente språkpolitiske engasjementet kanaliserte jeg likevel ikke inn i Landslaget for språklig samling da. I stedet praktiserte jeg det på skolen min, Oslo katedralskole, der vi var to i klassen med radikal bokmålsbruk og familiær målmannsbakgrunn – nåværende byrettsdommer Leiv Robberstad og jeg – i et hav av riksmålsvestkant. Seinere har jeg lært at det nok også var noen stille jenter i klassen med liknende bakgrunn og folkemålsforståelse. Men Leiv og jeg kjente oss der og da som to mot røkla i språkvegen. Sjøl ante jeg dessuten ei sympatisk innstilling fra norsk- og tysklæreren min, Oddvar Bjørklund, som jeg satte umåtelig pris på for hans krittsprutende engasjement og folkelighet. Og så var det en eldre elev på skolen, Per Seglen, som hadde gått hen og vunnet 10 000 kroner i NRKs «Kvitt eller dobbelt». Det var rett nok fordi han visste så mye om sommerfugler; men han var samnorsktilhenger!

Møtet i Landslaget for språklig samling og telefonen dagen etter i -63 satte meg på sporet. Leiv Robberstad, Oddvar Bjørklund og (intetanende) Per Seglen var – attmed far, som døde brått i mai -64 – inspiratorene og støttene gjennom skoledagene. Tilmed ho som skulle bli kona mi, Berit, og som jeg møtte alt det siste gymnasåret, la jeg friskt fram samnorsksaka for som noe det kjentes viktig for meg å ha hennes tilslutning til, før vi la ut på ei femårig forlovelsestid! Deretter kom framfor alt ho, men etter hvert også poesi og jazz, latin, engelsk og fransk til å overskygge det språkpolitiske engasjementet mitt de første studieåra. Det har Berit fortsatt å gjøre, liksom de to flotte døtrene mine! Men språkpolitikeren i meg våkna brått 1. februar 1973, da Finn-Erik Vinje skreiv provoserende i *Arbeiderbladet* til fordel for talemålsnormering i skolen, og året etter enda mer, da marxist-leninistene lanserte sitt famøse skrift *Norsk målreising – kamp mellom to vegar*, der Stalin og Indrebø blei hylla som fyrtårn for en politikk som tok sikte på nynorsk som einaste riksmål i landet, fordi bokmålet var et unorsk fiendespråk, og det støtt var slik, ifølge Stalin, at to ikke kunne gå sammen til ett, men at den ene linja måtte vinne over den andre.

Dermed var jeg både kjenslemessig og kunnskapsmessig moden til å svare ja da Grotnæss og Hundvin inviterte meg i 1975 til å engasjere meg aktivt i Landslaget for språklig samling. Men jeg satte ett krav: at den gode studiekameraten og kollegaen min i «Talemålsundersøkelsen i Oslo», Ernst Håkon Jahr, òg skulle være med. Han hadde nettopp (1974) brakt organisasjonen «Østlandsk reisning» (1916-26) fram i lyset og med det gitt meg og andre språkhistorieinteresserte verdifull kunnskap om ulike måter å føre samnorskpolitikk på. Det skulle da heller ikke gå lang tid før han satte sitt merke på Landslaget for språklig samling, først (alt før jul 1975) med sitt framlegg til nytt prinsipprogram, dernest som redaktør av *Språklig Samling* (1977-81) og som nynorskrepresentant i Norsk språkråd (1980-92).

Det er rart å tenke tilbake på alle tilfeldighetene som har ført meg inn i norsk språkpolitikk. Jeg rekner meg som en heldig mann i den sammenhengen: Jeg har fått bruke kunnskapen min og kreftene mine på et viktig kulturpo-

litisk område. Det har gitt meg mange, nye kunnskaper og erfaringer som har vært en styrke for meg i arbeidet mitt som norsklærer ved høgskole og universitet, og det har gitt verdifulle impulser til det vitenskapelige arbeidet mitt. Ikke mindre har det gitt meg mange gode venner i hele Norden og videre ute i verden. Når jeg nå trekker meg tilbake fra Norsk språkråd, er det møter, samvær og vennskap med mange mennesker jeg tenker på med størst varme. Vennskapa skal jeg gjøre mitt beste for å holde ved like.

Jeg takker for meg! *Mange* takk til alle som har ønska meg og latt meg få utfolde meg i Landslaget for språklig samling, i Norsk språkråd og i de norske, nordiske og internasjonale sammenhengene jeg har fått delta i som følge av det språkpolitiske engasjementet mitt. Å ha måttet drøfte og gjøre beslutninger i kjensleladde og omstridte saker i Norsk språkråd gjennom tjue år har lært meg en god del om verdige (så vel som uverdige) grunner til å mene annerledes enn jeg sjøl, og det har slipt de skarpeste kantene mine. Det er jeg glad for. Men jeg er fortsatt folkemålsmann i den allmenne norske språkstriden, og – la meg si det sjøl, som jeg har hørt andre hevde så ofte – jeg kunne like gjerne ha vært det i nynorskseksjonen som i bokmålsseksjonen av Språkrådet, for jeg kjenner begge skriftmålskulturene som mine og krever eiendomsrett til *hele* den norske språkkulturen. Det gjør meg ikke mindre takknemlig for den tillita og vennligheta som både meningsfeller og -motstandere har vist meg ved å gjenvelge meg år etter år i åtte år som sin leder i rådets bokmålsseksjon.

Nå nærmer jeg meg femti år og kjenner at det er fysiske grenser for hvor mye jeg kan og bør ta på meg av verv og ekstraarbeid. Nå vil jeg samle kreftene mer om undervisnings- og granskingsarbeidet mitt. Dét trenger forresten ikke være språkpolitisk irrelevant heller. Og så vil jeg rydde meg så mye tid som mulig til ro og stillhet, så jeg kan bli flinkere til å lytte – innover og til andre. Jeg trur en kan bli klokere av det, og det vil jeg gjerne bli, men mest av alt et bedre medmenneske. Det krever også ro og tid. Det *er* viktig å leve engasjert i si samtid, men engasjementet må ikke få gjøre en stundesløs. Da blir en snarere til bør for sine omgivelser enn til hjelp og glede. Dessuten bør engasjementet være båret av kjærlighet. Det *kan* det faktisk også i språkpolitikken, dersom den drives av ekte omsyn til alle de forskjellige menneskene som språket skal tjene og frigjøre. Det har vært min ledetråd, liksom Olaus Fjørtofts: Språket er til for menneskene, ikke menneskene for språket.

Men alt har si tid. Jeg syns jeg har gjort samfunnsplikta mi på det sentrale språkpolitiske området nå. Jeg syns dessuten ikke om at én enkelt person skal få monopolisere posisjoner; det innebærer ei uholdbar tru på egen fortreffelighet og uerstattelighet. Så nå får det være en annens tur. Det er godt å vite at det er Arne Torp som tar over etter meg som bokmålsrepresentant for Landslaget for språklig samling i Norsk språkråd. Han er av dem som veit mest om norsk og nordisk språk i dag, og han har et varmt hjerte for vanlige menneskers språk og språkbruk. Sjøl kan jeg forhåpentligvis gjøre samfunnstjenlig innsats på annet vis; og helt taus i språkpolitiske saker er det neppe trulig at jeg blir.

Men først skal jeg feire sølvbryllup med ho jeg møtte for tretti år sia. Det er mye å takke for!

Eric Papazian:

«Æ» - en stygg bokstav?

Om Språkrådets normering av skrivemåten av engelske lånord som skrives med «a» og uttales med /æ/.

Språkrådets reformering av engelske lånord – statsterrorisme eller sunn fornuft?

Som de fleste av Språklig samlings lesere sikkert har merket seg, vedtok Språkrådet i januar i år en fornorskning av skrivemåten av en del engelske lånord. Sjøl om den nye skrivemåten for det meste var valgfri, har reformen vakt en reaksjon som nesten minner om den såkalte «majones-krigen» i Danmark, som startet da den danske språknemnda vedtok noen rettskrivningsendringer, bl.a. å fordanske «mayonnaise» til «majonæse». Noen krig har vi ennå ikke fått her, men også den norske reformen har vakt irritasjon hos språkkonservative, bl.a. Arthur Sandved – som er medlem i rådet – på kronikkplass i Aftenposten 31. januar i år. Anklagen er først og fremst at Språkrådet har tatt et språkpolitisk initiativ og tilrår nye skrivemåter, istedenfor å vente på at «den frie språkutviklinga» skal gå sin gang.

For min del har jeg ingen prinsipielle motforestillinger mot reformen. Et råd som bare registrerer faktisk språkbruk har vi etter min mening ikke bruk for, sjøl om rådet selvsagt må ta hensyn til den faktiske språkbruken og balansere mellom det ideelle og det realistiske. Noen «naturlig», dvs. ustyrt, utvikling er neppe aktuell for skriftspråkets vedkommende i noe fall; spørsmålet er snarere *hvem* som skal regulere det. Og da er det vel det mest demokratiske at et statsorgan gjør det – iallfall når det gjelder språkbruk i statstjenesten, skolen, NRK o.l. (aviser, forfattere o.l. skriver jo som de vil i alle fall). Bl.a. vil et statsorgan i mindre grad enn private instanser ta hensyn til særinteresser, må en tro. Dessuten er Språkrådet bedre kva-

lifisert for dette arbeidet enn de fleste private instanser.

Ikke minst må det å være vaktbikkje andsynes lånord og regulere skrivemåten av dem høre klart med til Språkrådets oppgaver. Om Språkrådet skulle vente på at språkbrukerne, det vil i praksis særlig si avisredaksjonene og de enkelte journalistene (sjurnalistene?), skulle komme fram til en norsk skrivemåte for lånordene, er jeg redd vi måtte vente lenge – antakelig *for* lenge, slik at den engelske skrivemåten ville bli fast etablert. Det ville være til skade for norske språkbrukere i all framtid, iallfall for dem som ønsker å opprettholde norsk som et eget språk med en mest mulig enkel og systematisk struktur. Norsk er utsatt for en så massiv – og økende – påvirkning fra engelsk i dag at det ville være sløvt å bare la det skure. Filmtitler oversettes jo nesten ikke lenger, og butikker og firmaer har oftere engelske navn enn norske. Det meste av faglitteraturen er på engelsk, selv i nordisk. «E-mailen» går på engelsk, fikser ikke «æ, ø, å», osv. Og påvirkninga gjelder slett ikke bare ordforrådet, men også sjølve *systemet*, bl.a. lydsystemet. Forleden dag snakka redaktøren av «Språklig samling» og jeg med noen Oslo-ungdommer som bedyra at de hadde ulike diftonger i ord som «teip» (av engelsk «tape») og «sleip» - den engelske /ei/ i det første og den sørøstlandske /æi/ i det andre. Også skriftsystemet påvirkes, jf. apostrof foran genitivs-»s» og særskriving av sammensetninger. Fremdeles er engelsk et «sidemål» her i landet, men passer vi ikke på, kan det bli hovedmålet snarere enn vi tror. Språkrådets tiltak er i alle fall beskjedne i forhold til dem franskmenn og islendinger setter i verk.

Men om en er enig i prinsippet, kan reformen absolutt diskuteres i detaljene. Bl.a. virker utvalget av ord noe tilfeldig, slik flere av motstanderne har pekt på. En kan også lure på om vi trenger en del av disse ordene. Noen av dem er trolig reine døgnfluer, f.eks. ord for motefenomener som «breikdans» og «rapp» (spesiell sangform), andre dekker begreper vi har greie ord for fra før, f.eks. «fait (fight)» for «kamp», «strid» o.l., «taksi (taxi)» for «drosje», «boke (booke)» for «bestille» og «kampus (campus)» for «universitet(område)». Slike ord kunne statens normeringsorgan kanskje overse og dermed avvise som unødvendige. Men tanken er vel at det beste ikke behøver å være det godes fiende: Siden en ikke godt kan forby ordene, og siden de for tida brukes en del i skrift, kan de like godt få en fornorska skrivemåte, i tilfellet noen av dem skulle bli værende. Det er i tilfellet en fornuftig innstilling.

Formålet med reformen er if. Dag Gundersen (medlem av styret og fagnemnda i Språkrådet) i Aftenpostens kronikk den 30. januar i år, å skrive lånordene «i samsvar med de mønstre norsk ellers har for forholdet mellom skrift og uttale». Ordene skal altså ikke tilpasses til uttalen i og for seg, men til det normale *samsvaret* mellom skrivemåte og uttale i norsk. Igjen et utmerket prinsipp, som stort sett følges opp i praksis. Men i ett tilfelle har rådet gjort et unntak, nemlig for de ordene som er avgrensa i undertittelen.

Er det fænsi å gå på snækkbar med kæps?

Disse ordene har altså det felles at de i engelsk skrives med «a», men uttales med /æ/. 12 slike ord har Språkrådet fornorska i denne omgangen, for det meste valgfritt til den engelske skrivemåten. Det er if. Aftenposten (reportasje 20. januar, med event. valgfri engelsk skrivemåte i parentes): «fansy (fancy)», «kampe (campe)», «kampus (campus)», «kaps» (= lue), «karavan (caravan)», «matsj (match)», «ransj (ranch)», «rapp», «sjabby (shabby)», «snakkbar (snackbar)», «snaksy», «taksi (taxi)». Noen andre har Språkrådet fornorska fra før, f.eks. «frilans», «jass» (el. «jazz»), «krasj» og «krasje», «skanne» og «takle», og det er også mange andre ord av samme typen som Språkrådet ikke har gjort noe med, f.eks. «action», «back» (i fotball) og sammensetninger med dette ordet («backhand, backup» o.l.), «bag», «band» (= orkester), «bandy», «cash», «fans» (og «fanklubb»), «hammock», «rack», «racket» (off. bokmål for «rekkert»), «slang» (= spesiell språkvariant), «tagge» (tagging, tagger), «tank(s)» (= stridsvogn). Det dreier seg altså om en ganske stor gruppe ord.

Som sagt virker utvalget av reformerte ord generelt noe tilfeldig, og det gjelder også denne gruppa. Hvorfor er ikke «bag» og «cash» fornorsket når «rapp» og «krasj» er det? T.o.m. utvalget av ord av samme rot virker tilfeldig. På lista står «kampe/campe» og «kampus/campus», men ikke «camp» og «camping», likeså «matsj/match», men ikke «matche», «snakkbar» og «snaksy», men ikke «snacks». På bakgrunn av Språkrådets manglende sans for konsekvens kan det ikke tas som en selvfølge at de ordene som ikke er nevnt, skal ha samme skrivemåte som de som er det.

I norsk kan uttalen av rotvokalen være enten med /a/ etter skriftbildet, eller med /æ/ etter den engelske uttalen (i et par eldre lånord kan vi få en uttale med /e/, nemlig i «racket» og tildels i «back»). Dette kan variere noe fra ord til ord og fra sted til sted. I Oslo-området mener jeg at /a/ er det vanlige i «kampus», «karavan», og «takle», kanskje også i «ransj» (i den grad det siste ordet blir brukt), mens både /a/ og /æ/ kan høres i «skanne» og «taksi». De andre har etter mitt inntrykk stort sett /æ/. Siden jeg sjøl er østlending, har jeg tatt noen stikkprøver med folk fra andre landsdeler. Resultatet var omtrent det samme som på Østlandet: De fleste ordene ble uttalt med /æ/, men i enkelte av dem kunne også /a/ brukes, særlig «kampus», «karavan» og «taksi», til dels også «ransj», «rappe» og «sjabby» («karavan» behandles ofte som et romansk lånord, med trykk på siste stavelse i normalisert talemål, trolig pga. «karavane». Det faller dermed litt på sida av de andre).

Som man ser av eksemplene ovafor, har Språkrådet uten unntak beholdt skrivemåten med «a» i 1. stavelse i de «fornorska» ordene, enda uttalen i de fleste normalt er med /æ/. Dvs., det fins iallfall ett unntak, nemlig «skvær». Og at «a» uttales som /æ/, er det ikke noe mønster for i hjemlige ord, som Gundersen sjøl påpeker i kronikken sin. /æ/ kan nok gjengis med «e», men normalt ikke med

«a». De fleste av disse ordene er mao. ikke tilpassa forholdet mellom skrift og tale i norsk når det gjelder rotvokalen. «Fansy», «sjabby» og «snaksy» er heller ikke tilpassa uttalen når det gjelder den trykklette vokalen, siden Språkrådet har beholdt skrivemåten med «-y» mens uttalen vanligvis er med /-i/. Heller ikke dette lyd/bokstavsamsvaret har vi noe mønster for i norske ord. Konklusjonen må derfor bli at Språkrådet ikke har vært heldig med sin behandling av disse ordene, og at Sandved har rett når han i sin kritikk av reformen sier følgende om «fansy», «kampe» og «snaksy»: «Det er neppe tvil om at uttalen med «æ» er langt vanligere enn «a» i disse ordene, og at *fænsi, kæmpe* og *snæksi* heller burde ha vært valgt».

Det er i det hele tatt påfallende at Språkrådet konsekvent unngår en skrivemåte med «æ», sjøl i ord der en skrivemåte med «a» fører til et uheldig sammenfall med andre ord, som i «rapp» og «snakkbar» (kan det være en bar der man snakker sammen? Jf. TV-programmet «Snakkbaren»). Denne «æ»-fobien er slett ikke ny. Den kommer til uttrykk også i ord av samme typen som Språkrådet har fornorska før, slik som «krasje». Det virker ikke som om en skrivemåte med «æ» kommer i betraktning overhodet – om skrivemåten med «a» i det hele diskuteres, er det «e» som er alternativet. F.eks. lurer Gundersen i Aftenpostkronikken på om «cash» bør fornorskes til «kasj» eller «kesj», jf. at «metsj» en tid var godkjent skrivemåte for «match». Og en skrivemåte med «e» svarer neppe til uttalen noe sted (bortsett fra i «racket»). Rett nok kan «e» bli uttalt som /æ/ i mange dialekter, men på Sør-Østlandet bare foran /r/, «tjukk /l/» og andre retroflekse lyder (f. eks. i «her, elv, vers, vert»). Og bokmålet kan neppe tillate seg å se bort fra sørøstlandsk uttale ved normeringa av skrivemåten. Skrivemåter som «metsj», «kemping», «tenks» o.l. ville derfor trolig være dødfødte. Skal en først gjøre noe med rotvokalen i disse ordene, må det opplagt bli å skrive den med «æ», som Sandved sier.

Hvorfor denne uviljen mot bokstaven «æ»? Er den for sær og norsk? Men Språkrådet ser ikke ut til å ha en tilsvarende motvilje mot de to andre særnorske bokstavene, «ø» og «å». Bl.a. har de foreslått «pønk» og «sørvis» for «punk» og «service», og «sjåk» og «skvåsj» for «choke» og «squash». Det er kanskje ikke så veldig mange ord som skrives med «æ», men en del er det da, særlig foran «r» (f.eks. «være, lære, bære, nære, tære, vær, nær, sær, bær, tær, ære, færre», men også ellers (f.eks. «væte, væske, fæl, hæl, tæl, ætt»). Eller er det kanskje *lyden* /æ/ det er noe galt med, slik at Språkrådet håper at /tængs, kæmping, kræsje/ osv. etter hvert skal bli til /tangs, kamping, krasje/ osv. under påvirkning fra skriftbildet? Det har nå ikke skjedd hittil, bortsett fra «jass», «karavan», «takle» og til dels «taksi» og «kampus». En trønder jeg spurte, mente tvert om at /æ/-uttalen var vanligere blant yngre enn blant eldre, og det virker sannsynlig at den engelske (amerikanske) uttalen slår sterkere gjennom hos yngre, siden kjennskapen til engelsk vel er bedre hos dem. I så fall må vi vente at /æ/-uttalen snarere vil øke enn minke, i takt med den økende kjennskapen til engelsk.

Og hva er dessuten galt med /æ/-lyden? Rett nok er det lite av den i sørøstlandsk, unntatt foran «r» og retroflekser. Men den fins da også utenom disse omgivelsene i ordet /træddve/ samt noen dialektprega eller uformelle ord, f.eks. /rævv, kæll/ (= gammal mann, spøkefullt om ektemann) /jævel, jævli/ (el. /jæv£a/), /hællvete/ o.l. Denne gruppa har altså nå fått en kraftig støtte av de engelske lånorda. Og i andre deler av landet er /æ/ en vanlig lyd, så det skulle ikke være noen grunn til å motarbeide lyden heller. Tvert om virker det snarere som om /æ/-lyden er ekspansiv i sørøstlandsk, iallfall i ord med samme stilpreg som de gamle nedsettende /æ/-ordene (/rævv, jævli/ osv.) eller de nyere engelske slang-ordene (/fænsi, snæksi/ osv.). Den kan nemlig brukes ekspressivt i ord som egentlig uttales med /a/, f.eks. /skærrp/ og /g£ætt/ for «skarp» og «glatt», brukt om personer. I så fall er Språkrådet i utakt med tendensen i ungdomsspråket i den landsdelen der bokmålet har sitt viktigste grunnlag.

«Fænsi» for raddiser?

Nå sitter det i Språkrådet mange sindige folk som Dag Gundersen, så rådet har sikkert en mening med det det har gjort. Den eneste rasjonelle grunnen til å unngå «æ» i disse ordene som jeg kan se, er frykten for et skriftbilde som avviker for sterkt fra det tilvante engelske og dermed virker for radikalt og provoserende på de språkkonservative. I tilfellet er jeg redd for at frykten ikke er helt ubegrunnet. Når enkelte går av skaftet for skrivemåten «fansy», der alt som er gjort, er at en «c» saktmodig er bytta ut med en «s», åssen ville det da bli med skriftbildet «fænsi»? At skrivemåten anbefales av riksmålsmannen Sandved, tror jeg dessverre vi må ta som et retorisk poeng og ikke som et alvorlig ment forslag.

Det er mulig at et slikt kompromiss mellom det engelske skriftbildet og den vanligste norske uttalen er språkpolitisk nødvendig. Likevel har Språkrådet ikke kvidd seg for en drastisk endring av skriftbildet i f.eks. «skvåsj», der alt unntatt de to «s»-ene er bytta ut. Derfor syns jeg Språkrådet burde ta Sandved på ordet og prøve seg med en skrivemåte med «æ» iallfall i noen av ordene der /æ/-uttalen er vanligst, f.eks. «kræsje», som er et lydhermende ord. Den kan i det minste begrunnes rasjonelt ut fra Språkrådets erklærte målsetting med fornorskninga, og det er mer enn en kan si om den skrivemåten Språkrådet har valgt. Især i uformelle og slangprega (slængprega?) ord tror jeg ikke en lydrett skrivemåte vil virke anstøtelig på folk flest. Og de fleste av disse ordene er nettopp det. Så stå på, Språkråd! Nøy dere ikke med halvgjort verk, men fullfør det ved neste korsvei! Folket forlanger ortofoni!

Arne Torp:

Hvorfor stinker æ-en?

Den påfallende aversjonen mot bokstaven *æ* som Eric Papazian har påvist i fornorska skrivemåter som *metsj* og *matsj*, er et fenomen som etter mitt syn er såpass interessant at det kan fortjene ytterligere utdyping. Det nye jeg har tenkt å bringe inn her, er et historisk aspekt, som Papazian ikke berører i det hele tatt, ettersom hans synsvinkel er strengt nåtidig. En historisk betraktningsmåte kan dessuten til og med bidra til å gi et svar på Papazians undring over om *æ* (i slike tilfeller) er en «stygg» bokstav.

Æ-lyden i moderne sørøstnorsk

Et viktig synspunkt i Papazians artikkel er det at skrivemåten spesielt i bokmål må ha forankring i sørøstnorsk uttale, og det er jeg helt enig i. Fornorska skrivemåter som ikke har støtte i dette talemålet, vil neppe ha særlig sjanse til å slå gjennom.

Nå er imidlertid æ-lyden, som Papazian så vidt nevner, en noe spesiell lyd i sørøstnorsk, ettersom den tradisjonelt stort sett har vært begrensa til stillinga foran r og tjukk l og såkalte retroflekse lyder; f.eks. *vær, fæl, vært* og *fælt*. For enkelthets skyld kan vi se bort fra den tjukke l-en og si at det stort sett gjelder posisjonen foran det som i skrift er bokstaven r.

Ord som *væte, væske* og *ætt* der æ-en ikke står foran r, blir derfor uttalt med e-lyd og faller altså i uttalen helt sammen med *hvete, veske* og *ett*. Eldre *navn* med bokstaven æ blir også gjerne uttalt med e-lyd på sørøstlandsk, f.eks. (Hans) *Jæger* og (Harald) *Sæverud*. Disse uttaleformene stemmer med de reglene for samsvar mellom skrift og uttale som gjelder ellers i språket. Men på dette området har det skjedd ei forandring i det siste. «Nye» navn med æ blir nå uttalt «bokstavrett» i sørøstlandsk: Navnet på Oslos ordfører inntil nylig blir vanligvis uttalt som *Anne Marit Sæbønes* (ikke «Sebønes»), og en av medarbeiderne i Østlandssendinga heter *Tom T. Græger* (ikke «Greger»; jf. Hans «Jeger»). Dette er et symptom på at æ-lyden er i ferd med å bli «normal» også i andre posisjoner enn foran r. Et annet symptom på det samme er altså alle de engelske lånorda med æ.

I slike ord kan vi observere interessante forskjeller mellom eldre og yngre lån med engelsk æ-lyd. Ordet *back* som fotballuttrykk må være et relativt gammelt lån i norsk — kanskje over hundre år. Den tradisjonelle sørøstnorske uttalen har her vært /bekk/, altså likt med det norske ordet *bekk*. Men i de siste tiåra har dette ordet blitt lånt om igjen med nye betydninger, f.eks. *playback* og verbet *backe* (opp), og da har det alltid æ-lyd i sørøstnorsk (/pleibækk/ og /bække/).

Æ-lyden i eldre sørøstnorsk

Etter mitt syn kan vi ikke forstå disse forandringene i uttalen av norske navn og engelske lånord uten å kaste et blikk bakover på utviklinga av det sørøstnorske lydsystemet i løpet av de siste par hundre åra. Tidligere må det nemlig ha vært slik at ord som *væte* og *hvete* ble uttalt med forskjellig vokal på sørøstnorsk, på samme måte som f.eks. de tilsvarende svenske orda *väta* og *vete* (eller *veta* = norsk *vite*). Den gangen ble navnet på bokstaven æ også uttalt som på moderne svensk, dvs. med en lyd mellom moderne sørøstnorsk æ og e. Foran r hadde derimot æ-en samme «breie» uttalen som i dag.

Akkurat *hvor* lenge det er siden sørøstnorsk hadde to slags æ-lyd — «brei» foran r og «trang» ellers — er ikke så godt å si, men etter mitt syn må det være denne uttalen som ligger bak moderne sørøstnorske flertallsformer som *knær* og *trær* mot entallsformene *kne* og *tre*. Det er vanskelig å forstå hvorfor disse orda skulle få æ i flertall, dersom de ikke også en gang hadde hatt æ i entall — dvs. «trang» æ. Men former som *knæ* og *træ* har så vidt jeg vet aldri eksistert i noen form av norsk — æ i slike ord fins bare på dansk og svensk område. Dermed kan vi anta at disse formene ikke kan være eldre enn det norsk-danske overklassetalemålet — forløperen for det talte bokmålet — og ettersom de fleste vel regner med at det ikke festa seg før utpå 1700-tallet, kan vi vel i alle fall regne med at det fantes «trang» æ-lyd i sørøstnorsk den gangen.

Det som så skjedde, — trolig en gang på 1800-tallet — var at alle de «trange» æ-ene falt sammen med e, slik at f.eks. /væte/ ble til /vete/, slik uttalen er i dag. Men dette sammenfallet fikk også konsekvenser for navnet på sjølve bokstaven æ. Når alle de «trange» æ-ene ble til /e/, dvs. de som ikke stod foran r, da skulle jo egentlig navnet på bokstaven æ også blitt /e/, for bokstaven heter jo ikke /ær/. Men det ville jo unektelig vært litt upraktisk at både æ og e skulle hete /e/, og det gjør de som kjent heller ikke. Dette skyldes at man «innførte» den «breie» æ-en også i bokstavnavnet, enda denne lyden opprinnelig ikke hørte heime i denne stillinga i sørøstnorsk. Dette forklarer hvorfor man i dag sier (Hans) *Jeger*, men (Tom T.) *Græger*: Navnet *Jæger* ble tidligere uttalt med «trang æ», som seinere ble til /e/, og dette navnet har beholdt den tradisjonelle uttalen, mens navnet *Græger* (og *Sæbønes*) først er blitt kjent lenge etter at de «trange» æ-ene var blitt /e/, og dermed må de uttales med «brei» æ-lyd, ellers ville folk rimeligvis tro at navnet ble skrevet *Greger* (og *Sebønes*).

Vi kan altså si at æ-lyden ble «redda» fra utslettelse fordi den «overlevde» i form av den «breie» æ-lyden foran r. Alle de «trange» æ-ene var imidlertid «lost and gone forever». Det var derfor ikke bare tilnærming til landsmålet som var motivet da eldre skrivemåter som *glæde* og *gjæst* ble erstatta av *glede* og *gjest* på riksmål i 1917 — de nye skrivemåtene betydde samtidig ei tilnærming til sørøstnorsk uttale. Etter 1917 er det helt tydelig uttalen i sørøstnorsk som har bestemt hovedgrunnlaget for valget av e og æ i riksmål/bokmål.

E og æ i skrift

Som kjent er æ i dag en relativt en lite frekvent bokstav i norsk sammenligna med tidligere, og dette har altså sammenheng med at alle de «trange» æ-ene er blitt til /e/, og skrivemåten på bokmål svarer siden 1917 relativt bra til med sørøstnorske uttalen når det gjelder *lang* æ- og e-lyd.

Ved kort vokal er derimot samsvaret mellom skrift og uttale mindre godt. Her er nemlig hovedregelen den at en skriver e åkke som. Det heter derfor ikke bare *vent* og *vest*, som blir uttalt med e, men også *verk* og *verst*, som uttales med æ. Og grunnen er altså den at fordelinga av kort e- og æ-lyd har vært «automatisk»: æ-lyd foran r, e-lyd i så å si alle andre tilfeller. Sørøstlendingene har altså ikke hatt større problemer med å fordele bokstavene e og æ trass i en viss avstand mellom skrift og tale, i og med at både kort /e/ og kort /æ/ stort sett blir gjengitt med bokstaven e. Men helt uproblematisk er det heller ikke; bl.a. skal visse korte æ-er skrives med æ «mot normalt», fordi de har sammenheng med *lange* æ-lyder, som *skal* skrives med æ, f.eks. *vært* og *lærd*, jf. *være* og *lære*.

E og æ foran sj-lyd

Nå er det imidertid et forhold som kompliserer bildet ytterligere, og det er den såkalte sje-lyden, som i dag fins over hele landet, bortsett fra hos den eldre generasjonen på Sør- og Vestlandet. I størsteparten av landet der de ikke har skarre-r, kan denne lyden ha to opphav, nemlig /sj/, som i *sjø* og *ski*, eller /rs/, som i *Lars* og *vers*. I begynnelsen av ord skaper ikke dette problemer for skrivemåten, for konsonantsambandet /rs/ har aldri eksistert i denne stillinga på norsk. (Derimot kan sje-lyden i begynnelsen av ord skrives på diverse *andre* måter, som vi ser av ord som *sjø, ski, skjør, giro, journalist, shilling* osv.). Inne i ord kan en østlending derimot ikke lytte seg til at det heter *mars* og *hasj* i skrift — ut fra uttalen kunne dise orda like gjerne vært skrevet *masj* og *hars*. Av og til ser en også «omvendte» skrivemåter av denne typen; jeg har f.eks. sett grønnsaknavnet *squash* skrevet *squars* i en matvarebutikk. Dette ordet er jo for øvrig et av de som Språkrådet nå har godkjent en fornorska skrivemåte for, nemlig *skvåsj*. Språkrådet har derimot ikke foreslått *skvårs*; en slik skrivemåte ville nok bli oppfatta som «østlandsimperialistisk» — den ville nemlig svare dårlig til uttalen på Sør- og Vestlandet. Derimot ville den passe helt ypperlig i resten av landet.

Rs eller sj i skrift?

En østlending kan altså ikke «lytte seg til» om et ord med sje-lyd skal skrives med rs eller med sj, slik sør- og vestlendinger kan. Derimot viser det seg at e og æ oppfører seg annerledes i sørøstnorsk foran sj-lyd som kommer av eldre sj og av eldre rs. Dette kan vi se av et ordpar som *hesje* og *herse*, der forskjellen i sørøstnorsk uttale ikke ligger i konsonanten, slik skrivemåten tyder på, men derimot i vokalen: Ordet *hesje* uttales vanligvis med /e/, mens *herse* uttales med /æ/.

Dette betyr altså at foran eldre /rs/ får vi /æ/ i sørøstnorsk, men ikke foran eldre /sj/, der har vi /e/. Men siden eldre /rs/ og /sj/ er falt sammen i en og samme sje-lyd, vil det altså si at både /e/ og /æ/ kan forekomme foran sje-lyden.

Det betyr igjen at både et engelsk ord som *dash* (uttalt /dæsj/) og et ord som (Bangla) *Desh* (uttalt /desj/) *lyder* som normale sørøstlandske ord; jf. *herse* og *hesje*. Derimot gjør de naturligvis et utenlandsk inntrykk i *skrift*. Dersom de hadde vært gamle norske ord i sørøstnorsk, skulle de naturligvis vært skrevet *ders* og (Bangla) *Desj*. Nå er nok ingen av disse skrivemåtene særlig aktuelle som norsk ortografi, *ders* fordi den er «østlandsimperialistisk» og *Desj* fordi vi vanligvis ikke fornorsker utenlandske navn (jf. f.eks. *Canada*, men *kanadisk*). For *dash* burde derimot skrivemåten *dæsj* kunne vært aktuell, men den er ikke foreslått — og heller ingen andre æ-skrivemåter.

De «ækle» æ-orda

Nå begynner vi kanskje å ane konturene av ei forklaring på den påfallende «æ-skrekken» i Språkrådet. For hvilke ord har vi fra før i norsk som ender på lydkombinasjonen /æsj/? Så vidt jeg kan se, bare to, nemlig utropsordet *æsj*, som ikke er noe særlig appetittlig, og setter vi en b foran, blir det ikke særlig mye bedre. (Det siste av disse orda «fornorska» forresten mi bærumske datter en gang i sin grønneste ungdom da hun mente søstera var «fegldøpt» (også en interessant skrivemåte) og egentlig burde hett «Bersen».)

Foran sje-lyden virker altså ikke æ «fremmed» for en sørøstlending (jf. *herse, tvers, vers* osv.), men når den skrives som *æsj*, gir den sannsynligvis visse uheldige assosiasjoner. Stillinga foran sje-lyden er samtidig den eneste der *både* e- og æ-lyd opptrer regelmessig; i alle andre posisjoner utelukker de hverandre normalt i «gamle» norske ord. Det må altså være grunnen til at f.eks. det engelske ordet *back* tidligere fikk den fornorska uttalen /bekk/ — en uttale /bækk/ i sørøstnorsk bryter nemlig med de *tradisjonelle* reglene for hvilke lyder som bør følge etter hverandre. I Bjarne Berulfsens *Norsk uttaleordbok* fra 1969 står ordet *back* som fotballuttrykk oppført både med

uttalen /bekk/ og /bækk/, mens (det nyere) tennisuttrykket *backhand* bare er oppført som /bækhænd/.

Æ-lyd i andre stillinger

Men i og med posisjonen foran sje-lyden var jo denne skansen brutt — her står kort e- og æ-lyd i samme stilling. Dessuten har sørøstnorsk som Papazian nevner også æ-lyd «i noen få dialektprega eller uformelle ord»; og så nevner han bl.a. *kæll* og *hællvete*. Men ingen av disse orda blir normalt *skrevet* med æ, og dermed får æ-skrivemåten også i slike ord et «unormalt» preg (slang, lydrett gjengivelse av talemål el.lign.).

En skrivemåte som *mætsj* vil dermed kunne virke «vulgær» eller «slængprega» for den som har sans for ortografisk estetetikk, hvis det eksisterer et slikt begrep, og det gjør det sannsynligvis, for somme (en del opphissa innlegg i Aftenposten og andre steder etter Språkrådets vedtak i januar kan tyde på det). De to fornorska skrivemåtene som har vært foreslått for dette ordet, tar da utgangspunkt i hver sin visjon om den framtidige utviklinga av dette ordet i (sørøst-)norsk: Skrivemåten *metsj* fra 1938 klynga seg til et håp om at ordet skulle få en fornorska uttale med utgangspunkt i den engelske *uttalen*, som da ordet *back* i si tid ble til /bekk/. Men den tid er nok forbi da engelsk /æ/ ble til norsk /e/. Det har da også reformatorene innsett, og derfor er skrivemåten *metsj* forlengst død og begravd. Skrivemåten *matsj* støtter seg derimot til forhåpningen om at det skal gå som i ordet *jass*, som alle i dag både skriver og uttaler slik, mens en uttale som *djæss* slett ikke var ukjent for noen tiår tilbake. Her er det altså den engelske *skrivemåten* (*jazz*) som har fått bestemme den norske uttalen.

Bokstavrett uttale eller lydrett skrivemåte?

Det at engelske ord får en bokstavrett uttale i norsk, fins det en god del historiske eksempler på; et av de tydeligste er vel den svært folkelige såpa *Sunlight*, for øvrig produsert av norske Lilleborg (fy!), som i min oppvekst på femtitallet aldri hette noe annet enn /sunnlikt/. Nå er det nok mindre snakk om dette produktet i dag, men i den grad yngre mennesker snakker om denne såpa, har jeg en stygg mistanke om at de nok helst ville kalle den /sønnlait/.

Dermed er vi inne på et helt generelt problem i forbindelse med fornorska skrivemåter av engelske ord, nemlig det faktum at absolutt alle i dag møter engelsk både skriftlig og muntlig i en grad som var helt utenkelig for bare få år siden. Personlig mener ikke jeg at vi derfor heretter nødvendigvis skal oppgi alt som heter fornorsking av engelske lånord, men det er en helt ny situasjon, som normeringsinstansene sjølsagt må forholde seg til, uten at jeg her vil eller kan gi noen oppskrift på hvordan dette problemet skal løses.

Fornorska skrivemåter må være ortofone!

Dersom en vil fornorske skrivemåten av utenlandske ord, må det etter mitt syn imidlertid være et helt soleklart prinsipp at en velger en skrivemåte som er mest mulig ortofon, dvs. så lydrett som det er mulig uten å ty til spesielle lydskrifttegn. Og det er altså dette som er feilen med skrivemåter som *fansy* og *snakkbar* — de er ikke engelske, men de gjengir heller ikke den norske — nærmere bestemt sørøstnorske — uttalen på en adekvat måte. Og her er det da slik — vi kan like det eller ikke — de fleste av oss andre liker det vel bare sånn måtelig — men det er like fullt et (beklagelig) faktum at sørøstlendinger (eller for å si det rett ut: oslofolk!) faktisk venter å få *sitt* talemål gjengitt mer eller mindre lydrett i skriftlig bokmål. Og denne forventninga er sjølsagt skapt av det faktum at det stort sett *er* slik i dag — det meste som er tillatt på bokmål, er også sørøstlandsk talemål — «folkelig» eller «fint».

Dette er en språkpolitisk realitet som de som skal normere norsk språk i dag også blir nødt til å forholde seg til. Dersom normeringsinstansene velger å gå på tvers av talemålet i denne dominerende landsdelen, vil de ikke få noen lett *match/metsj/matsj/mætsj/merts*!

Helsing fra en glad prisvinner

LSS sin litteraturpris for 1994 gikk som kjent til lyrikeren Ketil Gjessing. For ei tid tilbake fikk Landslaget et fint heimelaga kort (skrevet 1. juledag 1995) med følgende helsing på baksida:

Kjære Landslag (og spesielt prisjury)!

Dette bare som en nyttårshilsen, for å fortelle at jeg brukte fjorårets prispenger til en tur til Spania ($4^1/_2$ uke) — Barcelona og Granada — og at det var så vellykka som det kunne være. Barcelona er en stor og stimulerende by som jeg kjenner fra før og som det var fint å komme tilbake til; Granada har jeg alltid hatt lyst til å besøke på grunn av Alhambra. Alhambra ga fantastiske skjønnhetssjokk; hodet mitt er fortsatt større innvendig enn før. Så prisen var til stor glede, også ut over øyeblikket, og det hadde jeg lyst til å fortelle dere.

Alt godt, Ketil Gjessing

Tormod Ropeid:

Strategi på nynorsk

I Språklig samling 4/1995 skriv den nyvalte leiaren i LSS om kven som eig nynorsken, og det kan ein jo lure på. Men han skriv og om noko anna: korleis skoleelevar med bokmålsbakgrunn får inntrykk av at nynorsk handlar om å finne fram til alt muleg som er «rart». Det kjem av stabeisete nynorskingar, trur eg han meiner. Men eg trur saka er mykje enklare. Det har med strategisk tenking å gjera.

Dei aller fleste som skriv nynorsk, gjer det bare nokre få gonger i livet. Og dei gjer det med eit heilt klart siktemål: for å få ein eksamen. Da er det ikkje ein eksamen i nynorsk spesielt dei vil ta, men ein eksamen i allmennkunnskapar eller i «nordisk språk & litt» til. Nynorsken er noko dei er tvinga til å ta med for å oppnå eit heilt anna mål. Da blir vitsen med å skrive nynorsk ikkje å uttrykke sin personlegdom, men å få ein karakter som i det minste ikkje trekker alt for mykje ned.

Korleis skal dei klare dette så økonomisk som dei kan? Å bruke lang tid og stor innsats på å lære seg god nynorsk lønner seg ikkje. Det er nok å halde seg innafor dei lovreglane som gjeld. Og det er heller ikkje nødvendig å kjenne desse reglane særleg godt. For å få god nok karakter er ein jo ikkje nøydd til å ha alt rett. Og da kan ein gamble etter den enkle regelen: 1. Nynorsk er rart. 2. Av to mulege former gir den raraste best odds for å vera tillaten.

All røynsle hittil har vist at denne taktikken gir ein samla karakter som er til å leva med — i høve til innsatsen han krev. Elles ville dei ha valt ein annan.

Til dette kjem så behovet for «nynorskmarkørar», altså ord og uttrykk som gir dei som skriv kjensla av at det er nettopp nynorsk dei skriv. Det er jo dei færraste som er så analytiske at dei kan hugse og gidde følgje så altfor mange reglar. I staden set ein seg i den rette stemninga ved å strø dei nynorskmarkørane ein kjem på utover sidene, og så henger ein resten av teksten fort og gale mellom markørane, som telefontrådar på stolpane sine, og håper på det beste.

Eg kjenner ei artig frue som gjekk på gymnas i Oslo i mellomkrigstida, den gongen nynorskingane slost om «soli» eller «sola». Ho har fortalt at da ville sidemålslærarane ha dei til å bruke a-målet, for det skulle vera mest naturleg for dei. Men elevane ville ha i-mål, for da kom dei andre formene lettare av seg sjølv. Og etter eksamen var det eitt feitt. For det går godt an å bu og trivast her i landet utan å kunna nynorsk, det er verre dersom ein ikkje kan moderat bokmål.

Arne Torp:

Hurra for Handballotteriet!

Her om dagen lå det et par av de såkalte skrapelodda på gangbordet heime hos oss. Det er for så vidt ingen sensasjon. Når jeg likevel bruker spalteplass på disse lodda, er det på grunn av språkforma i den påtrykte teksten. For det første forekom det innslag av språklig jamstilling: På framsida var det ikke bare et felt til venstre der det stod: *må ikke skrapes*, men også et tilsvarende til høyre med teksten: *ikkje skrap her*. Men de største positive overraskelsene for en samnorskmann stod i teksten på baksida. Den var nemlig — tro det eller ei — på noe så sjeldent som radikalt bokmål. Her finner vi ikke bare ordformer som *mjuk, leik* og *frå*(!), men dessuten konsekvent bruk av fortidsformer på *-a* i verb: «*samla* verdi, er *fjerna,* er *begrensa, uavhenta* gevinster». Dette er ikke hverdagskost i kommersiell sammenheng! Og enda er ikke Handballforbundet sponsa av *Landslaget for språklig samling* — det har vi nemlig ikke penger til, i motsetning til visse andre språkpolitiske organisasjoner... Når Handballforbundet likevel velger å skrive slik, må det altså være fordi de synes det faller naturlig, samme hvor naturstridig visse andre måtte finne ei slik språkform.

For vår del får vi nøye oss med å gratulere Handballforbundet med det folkelige formvalget og ønske resten av idretts-Norge velkommen etter!

Jostein Krokvik:

Lars S. Vikørs visjonar

I siste halvpart av krigen 1940-45 heitte det seg i folkevitsing at tyske styrkar på austfronten drog seg sigerrikt attende. Det tyske hovudkvarteret melde nemleg aldri um tap og atterslag, same kor knusande atterslagi var. Dette fall meg inn då eg i Språklig Samling nr. 5/95 las Lars S. Vikørs umtale av boki mi *Norskrøtt skriftmåls store fall* (1995). Vikør skriv um ein «nynorsk domedagsvisjon». Boki er nærast utan visjonar; det er ei målhistorisk skildring av det nynorske atterslaget i tidsromet 1945-1977 frå ein skulemålsprosent på 34,1% til 16,4%. Det er òg freista syna at eit stort andsvar for nedgangen må søkjast i den målpolitikken som vart framdriven på same tid. Framdrivarane var Vikørs ideologiske fyremenn, og det forklårar vel Vikørs skrivemåte. Ikkje alt verkar seriøst, og boki synest heller ikkje vera gjenomlesi. Eg vil gjerne få kommentera litt, men kunde ha teke upp meir.

Vikør meiner at eg gjer nynorsken ei ring teneste ved å skriva sanningi. Nei, kjære Vikør. Det hev lenge nok vore servert himmelblå utopiar um at ein aukande bokmålisert nynorsk skulde vinna landet! Røyndomen syner det motsette, og eg er viss på at skal nynorsken vinna fram att, må me byggja på røyndom og historiske realitetar, ikkje på folkenarring og forliste illusjonar.

Det er *ikkje* rett som synest påhevda, at den nynorske frammarsjen hadde stogga upp kring 1930. Etter tilgjengeleg statistikk, framlagd i boki, var framgangen sant nok liten, men vedvarande etter 1930. I 1930 var skulemålsprosenten 19,5%, i 1935 var han 19,9%. Lite? Ja. Men ingen atterslag; atterslagi kom etter blaffet kring 1938.

Det var *ikkje* serskilt «Krokviks meiningsfrendar» som lengst ignorerte skulemålsarbeid og trudde sigeren var viss etter krigen. «Krokviks meiningsfrendar» åtvara alt fyre krigen mot dei negative fylgjone som vilde koma av 1938-målbrigdet. Og som kom. Ein mann som Gustav Indrebø såg klårare fyreåt kva som vilde henda enn sume synest sjå det no etterpå! Eit døme som ikkje er med i boki: Alt i 1948 prøvde Hans Aarnes, «Krokviks meiningsfrende», etter arkivdokument i Vestlandske Mållag, å få med seg Noregs Mållag på tiltak mot bokmålspågangen. Men mållagsformannen, Hans Eidnes, «Vikørs meiningsfrende», avviste dette med at «Nei, vi vil ikkje kappspringa med kalvar». På 50-talet laut målfolk sanneleg kappspringa med kalvane (riksmålsframstøytane)! Samnorskmedgangsmenn sat med makt i Noregs Mållag dei 7 fyrste etterkrigsåri, dei forkynte høgt og vidt si store tru på samnorsken som ustanseleg skulde vinna dei svære sigrane. Kritikarane fekk slengt etter seg ukvemsord som «fossil» og «bakstrevarar». Vikør fell soleis inn i kjend tradisjon når han no talar um «høgrenasjonalisme» og «høgnorsk-nostalgi».

Hev katastrofebiletet um nynorsktapi vorte ein klisjé? Ja, dette skriv Vikør, som meiner at nynorsken, trass i atterslagi, hev halde på ein styrke som hev «til dels jamvel auka». Dette var sterkt nytt; her trengst dokumentasjon! Det er i «livsverda» styrken hev auka, segjer Vikør, han søkjer hjelp hjå Jürgen Habermas. Til Vikørs «livsverd» høyrer ikkje skulen, skynar me. I staden nemner han media. Og der er han inne på noko. I fjernsynet hev nynorsken unekteleg hatt framgang sidan dei store atterslagi, for då var fjernsynet enno berre på kimestadet!

Eg skulde vera utviklingspessimist? Bomskot. Men utvikling er so mangt. Utviklingi av nazismen i Tyskland var òg ei utvikling, og rett er det at eg hev ingi tru på den norske statspåtvinga målblandingspolitikken, den teknokratiske språkplanleggjingi, som politikarane gav upp alt på 1960-talet. Den som framleis set si lit til dette fantomet, må etter mitt syn vera ein mammut i tru.

Det var målreformistar som alt på tjugetalet ivra for ei ny rettskriving som i «denne ættleden» skulde føra til *eitt* skriftmål i landet. Den ideologiske leidaren Halvdan Koht var misnøgd med lærebokmålet i 1917; han var med i læreboknemndi, men kom i mindretal so lærebøkene berga fleire innarbeidde former enn Koht ynskte. I agitasjonen for ei ekstrem eittspråksline bruka målreformistar påskotet um at no hadde nynorskframgangen stagnert. No måtte det rettskrivast! Målreformismen stod elles for det synet at ny samfunnsstruktur kravde nytt skriftmål, ein synsmåte som i Sovjet vart for dryg jamvel for Stalin! At sosiale umskifte i samfunnsstrukturen vedvarande verkar inn på skriftmålet og set sine spor, er ein annan og heilt naturleg ting, like ynskjeleg som ufråkomeleg. Det trengst ingen konspirasjonsteori for å klårleggja hendingsgangen i samnorskstrevet. Samnorskpolitikken vart til partipolitikk, fyrst og mest for Ap, men ikkje berre, og aktstykke er ålment tilgjengelege i dokument frå storting, departement og offentlege nemnder. Og i eit utal artiklar og skrifter. Grønlands-aksjonen på trettitalet er utan sakleg hopeheng med mål og målreising. Næringsinteressor opna aksjonen, og målfolk som riksmålsfolk fanst på båe sidor. I Nidaros-saki stod vel målfolk nokolunde samla, slik dei, so vidt eg veit, stod samla um å skifta ut namnet Kristiania med Oslo. Bjarne Slapgard hev skrive ei leseleg bok um Nidraos-striden, og han hev snaudt rekna seg serskilt til den tradisjonelle målflanken. Framvoksteren av tankar um arbeidarreising og sosialisme fyre krigen, held mange for ein god og framstegsretta åndsstraum,

til gagn for det jamne folket. Ulukka var at nett her i landet vart sosiale og økonomiske tankar yverførde slavisk, firkanta, blindt og i urimeleg mun til språket.

Generasjonsaspektet er ikkje «berørt av Krokvik», heiter det, som sant er. Generasjonsaspektet kunde ha vore nemnt, men aspektet er ikkje eintydeleg, og eg trur ikkje det klårgjer stort. Og generasjonsaspektet dukka ikkje upp som ein fugl Føniks på trettitalet, det finst til alle tider, endåtil i dag då den unge generasjonen hev heilt andre synsmåtar enn Vikør. Den norske målreformismen var so visst ikkje eit slags ungdomsupprør mot ein «patriarkalsk» og «autoritær eldregenerasjon»! Den «analysen» er for lettvint! Koht høyrde til ei eldre aldersgruppe enn Gustav Indrebø, og av desse tvo målpolitiske motpolane er ikkje Koht den minst autoritære! Nynorsklærarane i folkeskulen og den store fleirtalsflokken i målrørsla var imot målrevisjonistisk eksperimentering med skriftmålet. Dei var kanskje patriarkalske og autoritære oldingar rubb og stubb? Men Vikør hev rett i at etter mitt syn spela målreformismen ei hovudrolle for den nynorske misèren. Ja, ein hovudkonklusjon i boki er at tildrivet til atterslag var innebygt i sjølve målreformismen.

Framgangsblaffet kring 1938 er knapt «hovudproblemet for Krokvik». Med den agitasjon og øsing som vart skapt kring målet, hadde nok *blaffet* vorte nokolunde eins, same korleis rettskrivingi såg ut. Um *nedgangen* hadde vorte like stor med ei onnor, meir systemtru og tradisjonstru rettskriving, er eit hypotetisk spursmål, men eg tvilar. For ankepunkti hadde vorte veikare og færre. Eit problem knyter seg til det nynorske blaffet, korso, det skal medgjevast. Det er grunn til å undrast på kvifor nynorskframgangen vara ved sopass sterkt under heile okkupasjonen. Var styrkt nasjonalkjensle under krigen ei medverkande årsak?

Indre nedbryting av nynorsken er kanskje «reine smak og behag-spørsmål» for Vikør. Men ikkje for alle. Det gjeld faktiske brot på indre systematikk og slumpesam detaljregulering, oftast med skrivemåtar frå bokmål, som gjer målet vanskelegare å læra og å bruka. Eg kunde visa til mange døme, men nøgjer meg med eit par fingerpeik. På skulemålet hev «rekkjefylgje» framimot eit titals tillatne skrivemåtar, men på tradisjonelt mål berre ein — den nemnde. Det hadde halde med den eine eller eit par, dersom ein då vil halda uppe den norske kj- og gj-formi og dessutan velja den skrivemåten som dekkjer målføri best. Bokstaven **y** gjev høve både til trong **y**-uttale og opnare **ø**-uttale. Bokstaven **ø** (følgje) hev ikkje same spennvidd for uttalevariasjon. Og kvifor er historisk og språkleg rettkomen **-d** med i ord som *tid, aud, veida*, men forboden i *li, snau, leia*?

Hadde a-målet fyre 1930 vunne fram i skulen på Sunnmøre? Tja, a-mål (*boka*) vart jamstelt med i-mål (*boki*) i 1917, og kring 1930 heldt ikkje langt ifrå halvparten av målkrinsane på Sunnmøre fast på i-målsupplæring. I Hordaland hadde godt som alle krinsane i-mål; i Sogn og Fjordane dei fleste — dette etter yversyn i Per Ivar Vaaglands *Målrørsla og reformarbeidet i trettiåra*, s. 160-161, 1982. So kom umslaget, og utetter frå 1929/30 var det nytt ålment innsig av i-mål, upplyste Olav Midttun i 1936 (sjå *Mål og vanmæle*, 1991, s. 126). So lenge folk fekk velja sjølve, stod i-målet soleis sers sterkt. Og etter eit geografisk avgrensa a-målsblaff etter 1917, kom i-målet i ny framgang. Frå 1938 vart det slutt både med jamstelt i-mål og valfridom!

Kor mange som kjenner dagsens nynorsk som ei god og tenleg form, veit eg like lite som Vikør. I alle høve er det diverre syrgjeleg mange som legg burt nynorsken når dei sluttar i grunnskulen, og sameleis når dei sluttar i vidaregåande skule. Elles hev synsmåtane mine ingenting med nostalgi å gjera. Eg er uppflaska med 1938-mål, og det målet eg skriv her, gjekk eg yver til i svært so vaksen alder. Og eg hev ikkje angra på bytet. Dette skriftmålet hev eg stort sétt bruka utan ordlistehjelp, men det var verre so lenge eg skreiv det offisielle målet. Kvifor?

Eg hev likevel ingi «gjennomført negativ haldning til nynorsken slik han faktisk eksisterer i dag», og det er tøvut, mildt sagt, å servera slikt til ein som hev bruka nynorsk i ymse variasjonar heile livet! Derimot likar eg tradisjonell nynorsk best, og ser godt at dagsens offisielle mål hev vore moge for umvøling på viktuge punkt eit par mannsaldrar. Det forundrar meg litt at Vikør etterlyser **flatt** og **dårleg** språk. Men — ja, ja. Nett *det* hev no ikkje stort med rettskriving og formverk å gjera. Det skil seg meir på målsans, målkjensle — og sjølvsagt på trening og upplæring.

Eg kunde draga fram meir, men skal heller tolka sluttlinone til Vikør so velviljug som sakleg råd er, og kanskje litt lenger. Dersom Vikør les slutten i den boki han skriv um, vil han vonleg sjå at me, trur eg, ikkje er so brennande usamde i alt som knyter seg til framtidsvegar. At skulemålet treng ein viss revisjon og ny jamstelling av sume gjenomgripande typologiske former, som a-mål og i-mål, held eg fast på. Men elles skriv eg i boki, og meiner eg, som visstnok Vikør, at eit rimeleg indre språkleg mangfelde, ope for skifterikdom og med jamstelt valfridom, er ein velprøvd og lovande byggjegrunn for nynorsken. Eg presiserar: *jamstelt valfridom* millom gjenomgripande typologiske former. Med slike grunnsetningar er eg i dagsens utgangsstode vonfull for framtidi åt målet.

Arne Torp:

Hva er Landslaget for språklig samling?

Noen personlige betraktninger om hva det vil si å være samnorsktilhenger i 1990-åra

Noregs mållag og Riksmålsforbundet er begreper som folk flest antakelig har visse forestillinger om hva står for. Landslaget for språklig samling (LSS) er det vel derimot få som har noen særlig klar oppfatning om.

Det er i og for seg ikke urimelig at Mållaget og Riksmålsforbundet er langt mer kjente organisasjoner enn LSS. For det første er de mye *eldre* — begge er starta omkring 1905, altså om lag jamgamle med det uavhengige kongeriket Norge. LSS er derimot en oppkomling som ikke så dagens lys før i 1959. Dessuten har LSS målt i medlemstall alltid vært en ganske liten organisasjon sammenlikna med de to andre.

Det at vårt lag er så mye yngre — og mindre — enn de to andre har sjølsagt bestemte historiske årsaker. Fram til etter andre verdenskrigen var det nemlig ikke egentlig bruk for en privat interesseorganisasjon som vår. Og grunnen til det var ganske enkelt at den linja vi står for i språkpolitikken, langt på veg var den norske statens offisielle linje. Jeg sikter her sjølsagt til den såkalte samnorskpolitikken, som hadde som sitt uttrykte siktemål å arbeide mot ei sammensmelting av de to norske målformene, bokmål og nynorsk.

Men omkring 1960 la de norske styresmaktene samnorskpolitikken mer eller mindre på is, etter at det hadde vært et intenst press fra riksmålssida gjennom hele 1950-tallet. Språkstriden skulle ut av politikken, hette det. Dermed blei det bruk for en interesseorganisasjon som kunne videreføre det arbeidet som offisiell norsk språkpolitikk hadde sikta mot i alle fall fra 1917, og derfor så LSS dagens lys i 1959, forresten samme året som den såkalte nye læreboknormalen ble vedtatt, den foreløpig siste viktige språkreformen som gjaldt både nynorsk og bokmål. Etter den tid har vi bare hatt én større språkreform her i landet, og den gjaldt bare bokmål: I 1981 vedtok Stortinget ei såkalt liberalisering av bokmålet, som på mange måter satte tilnærminga mellom målformene mange tiår tilbake.

Vi i LSS er likevel ikke en sytegjeng som sitter og drømmer om den fjerne fortida og gremmer oss over den nære og gruer oss for framtida. Vi ikke bare håper, men vi trur og er faktisk aldeles overbevist om at den allmenne språkutviklinga i dag er på vår side. Med det sikter vi til utviklinga i talemålet, som sjølsagt alltid vil være viktig for skriftspråket i ethvert språksamfunn, men ganske spesielt her i landet. I skriftspråksnormeringa hos oss har vi nemlig en tradisjon for å legge større vekt på talemålet til folk flest enn de gjør i mange andre land vi ellers gjerne sammenligner oss med.

Dette kommer først og fremst av at begge de norske målformene er svært unge sammenlikna med de fleste andre vesteuropeiske skriftspråk. Begge de norske målformene er derfor i stor grad basert direkte på relativt moderne talespråksformer og er mindre avhengige av gamle skriftspråkskonvensjoner enn eldre og mer etablerte skriftspråk. Bokmålet har som kjent rot i talemålet til den norske overklassa i dansketida, den såkalte *dannede dagligtale*, mens nynorsken er basert på en syntese av de norske bygdemåla, men svarer ikke nøyaktig til noen bestemt dialekt.

Den gamle samnorskpolitikken gikk ut på å «konstruere» seg fram til et skriftspråklig kompromiss mellom disse to retningene, uten at det den gangen eksisterte noen talespråklig basis for et slikt skriftspråk. Dette minner om Ivar Aasens store landsmålsprosjekt, som jo gikk ut på å lage en fellesnevner for alle norske dialekter. På en måte kan en si at den klassiske samnorsktanken var Aasens prosjekt en gang til, men nå skulle en ikke bare finne et kompromiss mellom alle de ulike folkemåla, nå skulle også det *danna* talemålet på en eller annen måte integreres i «kompromisset».

Det klassiske samnorskprosjektet var stort og dristig tenkt — *for* dristig, viste det seg. Det viste seg at det ble en ulike kamp mellom på den ene sida et tradisjonelt riksmål med både en litterær tradisjon og ei prestisjetung gruppe av aktive språkbrukere i ryggen og på den andre sida et skriftspråk uten virkelig basis i et naturlig talemål og med mange former som de danna oppfatta som vulgære. Imidlertid var det denne språkforma som var vedtatt av landets lovlige myndigheter, og den såkalte samnorsken, eller rettere sagt det radikale bokmålet, ble dermed ei kjærkommen skyteskive for alle de i etterkrigstida som etter hvert fikk det travelt med å kjempe for frihet for individer og grupper mot det de oppfatta som utidige inngrep fra et overmektig statsapparat. Dette er noe av bakgrunnen for at den klassiske samnorskpolitikken havarerte omkring 1960.

Hva er det så vi samnorskfolk vil i dag? La det med en gang være sagt at vi *ikke* ønsker oss tilbake til situasjonen på 1950-tallet med borgerkrigslignende tilstander på språkfronten. Vi trur heller ikke det er verken mulig eller ønskelig å gjenta det teknokratiske samnorskprosjektet. Derimot er det kanskje mer realistisk i dag enn for en mannsalder sia å tenke seg et samnorsk skriftspråk med en mer enhetlig talemålsbasis enn det var mulig den gangen. Grunnen til dette er den sosiale utjevninga som har

skjedd i talemålet i løpet av de siste tiåra. Denne utjevninga har ført til at f.eks. østnorske talemålsformer som var regna som utprega «vulgære» i de første tiåra etter krigen, i dag er helt normal språkbruk i de fleste samfunnslag, mens visse andre former som den gangen var regna som danna, i dag har fått status som «fisefine». På den andre sida fins det også en god del «vulgære» folkemålsformer som helt tydelig er på veg ut.

Resultatet er som sagt et mer ensarta talemål enn før, med utjevning både av gegrafiske og sosiale skiller i språkbruken. For dialektromantikere er dette sjølsagt synd, for konservative nynorsk- og riksmålsfolk også. Derimot burde det ikke være noen grunn for oss samnorskfolk til å henge med nebbet over ei slik utvikling.

Det som er synd fra vårt synspunkt, er at folk flest foreløpig ikke ser ut til å ha forstått hvilke konsekvenser dette kan få for skriftspråket. For å ta et konkret eksempel: Da foreldreaksjonistene romsterte som verst på 50-tallet, ville sannsynligvis en leseboksetning som *jenta kasta steinen i elva»* blitt retta til *piken kastet stenen i elven*. Denne rettinga ville også vært i samsvar med det som gjaldt for «dannet talesprog» i 50-åra. Men i dag er det neppe mange — ikke en gang i Bærum og Oslo vest — som ville reagere på den «radikale» utgava som «pøbelspråk» eller noe i den retning — det er jo slik folk flest *snakker* i de fleste miljøer. Men den som våger seg til å *skrive* slik — med alle a-formene på plass — må regne med å bli stempla som språkradikaler.

Dette ser *jeg* som vårt hovedproblem i dag — å få folk til å skrive mer i samsvar med talemålet sitt, og ikke slik som de ser andre skrive. Så lenge folk fortsetter å skrive akkurat slik de ser andre gjør, har vi lite å stille opp med, for det konservative bokmålet dominerer fremdeles massivt i alle slags skriftlige massemedia. Men i det øyeblikk folk eventuelt blir klar over hvordan de snakker og lar det få konsekvenser for skriftspråket sitt, da blir situasjonen straks en helt annen.

Dette ser jeg da som vår store sjanse — å bevisstgjøre folk om talemålet og påvirke dem i retning av å skrive mer talemålsnært. Å skrive talemålsnært betyr ikke det samme som å gjøre talespråket til forbilde for skrifta i ett og alt — det er verken mulig eller ønskelig, bare så det er sagt. Men å «dyrke» et skriftspråk som står så fjernt fra talemålet til folk flest at det blir et klenodium for en elite, er heller ikke noe ideal for et samfunn som bygger på ideer om demokrati og likeverd.

Jeg er klar over at ikke alle er enige i de tankene jeg her har lagt fram om fordelene ved å ha et nært samsvar mellom skrift og tale. På riksmålshold vil en f.eks. hevde at det å bruke talespråket som forbilde for skriftspråket vil føre til «stilistisk forflating», ettersom det fins visse konstruksjoner og uttrykksmåter som er spesifikt skriftspråklige, og dersom en «forbyr» folk å skrive slik fordi det er talemålsfjernt, så blir skriftspråket fattigere. Fra konservativt nynorskhold vil en kunne ha andre innvendinger, som f.eks. at visse vanlige talemålsord ikke er like høvelige i skrift; jf. de velkjente såkalte anbehetelse-orda.

Hermed vil jeg invitere til ordskifte om dette spørsmålet: Bør vi ha et talemålsnært skriftspråk, (og hva slags talespråk bør skrifta i så fall baseres på), eller er det bra med (en viss, kanskje til og med markert) avstand mellom skrift og tale? Artikulerte synspunkter mottas med takk!

Prinsipprogram for LSS

Vedtatt på landsmøtet 17. oktober 1993

Allment verdigrunnlag

Landslaget for språklig samling ser språkpolitikken først og fremst i sammenheng med arbeidet for ei demokratisk samfunnsutvikling. Vi vil arbeide for en språksituasjon som gjør det lettest mulig for folk å realisere seg sjøl og å delta i samfunnslivet.

Skriftspråket

— LSS vil arbeide for ei gjensidig tilnærming mellom bokmål og nynorsk med sikte på et framtidig fellesnorsk skriftspråk, som alle norsktalende kan kjenne seg hjemme i. Dette samnorske skriftspråket bør avspeile flertallets talemål og dermed støtte opp om det, samtidig som det fører videre den fellesarven som ligger i bokmåls- og nynorsktradisjonene.

— LSS vil arbeide for de formene i bokmål og nynorsk som ligger nærmest opp til de mest utbredte formene i norsk talemål. Ikke minst vil vi støtte de radikale bokmålsformene, som er de mest undertrykte skriftformene i det norske samfunnet i dag.

— LSS går inn for full likestilling mellom bokmål og nynorsk som et steg på veien fram mot språklig samling.

— LSS mener at det fortsatt skal være Staten som skal fastsette de offisielle skriftnormalene og at denne fastsettinga bare skal omfatte rettskriving og bøying, ikke ordvalg og syntaks.

Talemålet

LSS mener at alle norske talemål er like gode og vil arbeide for at de skal kunne brukes fritt i alle sammenhenger. Derfor er vi imot organisert talemålsnormering.

Returadresse:
SPRÅKLIG SAMLING
Postboks 636 Sentrum, 0106 OSLO
Ettersendes ikke ved varig adresseendring, men sendes tilbake med den nye adressa påført

Innhold

Redaksjonelt 2
Geirr Wiggen: Takk for meg 3
Eric Papazian: «Æ» — en stygg bokstav? 5
Arne Torp: Hvorfor stinker æ-en? 8
Helsing fra en glad prisvinner 10
Tormod Ropeid: Strategi på nynorsk 11
Arne Torp: Hurra for Handballotteriet! 11
Jostein Krokvik: Lars S. Vikørs visjonar 12
Arne Torp: Hva er Landslaget for språklig samling? 14
Prinsipprogram for LSS 15

Kjære nye leser!

Likte du bladet? I så fall har du nå sjansen til å få bladet *hver* gang det kommer ut, dersom du krysser av i den eller de aktuelle rubrikkene nedenfor.

◊ **Jeg vil gjerne bli abonnere på Språklig samling (bladpenger 110 kr. året for alle)**

Likte du prisipprogrammet vårt også? I så fall bør du melde deg inn i laget!

◊ **Jeg vil gjerne bli medlem i LSS (og få bladet på kjøpet; ordinær medlemskontingent 125 kr. året, 75 kr. for skoleelever, studenter og pensjonister)**

◊ Kryss av her dersom du er skoleelev, student eller pensjonist

Navn: _____

Adresse: _____

Klipp ut og send til Språklig samling, postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo.

Postgiroinnbetalingskort vil komme sammen med neste nummer av bladet.

Hegland Trykkeri A.s - Flekkefjord